

Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Θρησκευτική Αγωγή : Αξιοποιώντας την οικολογική διάσταση του Μαθήματος των Θρησκευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην υλοποίηση Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

Αντώνιος Μαζνέικος¹, Πασχάλης Γκίρμπας²,

1. Διευθυντής Δημόσιου Ινστιτούτου Επαγγελματικής Κατάρτισης
Σιδηροκάστρου
amazneikos@hotmail.com
2. Υπεύθυνος Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Πορροΐων.
gkirmpas@sch.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Για την Ορθόδοξη Εκκλησία η οικολογική κρίση είναι άμεσα συνυφασμένη με την πνευματική και ανθρωπιστική κρίση του ανθρώπινου πολιτισμού. Η θεολογική προσέγγιση του οικολογικού προβλήματος προσφέρει μια εναλλακτική οπτική στα αδιέξοδα της σύγχρονης κοινωνίας. Ο εμπλουτισμός της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης με τα βιώματα της Θρησκευτικής Αγωγής διευρύνει τους ορίζοντές της, προσφέροντας στους μαθητές και στους εκπαιδευτικούς μια «άλλη» θέαση της εκπαιδευτικής διεργασίας. Το Μάθημα των Θρησκευτικών στο Δημοτικό Σχολείο, μπορεί να ωθήσει τους μαθητές στην καλλιέργεια υπεύθυνης στάσης και συμπεριφοράς απέναντι στο περιβάλλον. Οι απόψεις της Ορθόδοξης Θεολογίας, όπως αυτές αποτυπώνονται στα σχολικά εγχειρίδια του μαθήματος των Θρησκευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης μπορούν να αξιοποιηθούν, στην υλοποίηση Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Διδακτική Μεθοδολογία και προτάσεις

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Μάθημα Θρησκευτικών, Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, Αξιοποίηση, Σχολικά Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για την επίλυση του περιβαλλοντικού ζητήματος έχουν κατατεθεί προτάσεις με σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ τους. Για μερικούς η λύση θα έρθει με τη χρήση της τεχνολογίας, κάποιιοι άλλοι προκρίνουν λύση μέσω της θέσπισης αυστηρών νόμων και, τέλος, κάποιιοι θεωρούν ότι το πρόβλημα θα εξομαλυνθεί μέσω της καλλιέργεια της υπεύθυνης στάσης και συμπεριφοράς απέναντι στο περιβάλλον διαμέσου της εκπαίδευσης. Τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι κατά κύριο λόγο κοινωνικά προβλήματα και κατά δεύτερο λόγο επιστημονικά και τεχνολογικά (Γεωργόπουλος, 2006). Η διαπίστωση αυτή ανατροφοδότησε τον προβληματισμό στην κατεύθυνση του τρόπου διαχείρισης του περιβάλλοντος από τον ανθρώπινο πολιτισμό. Στην προοπτική αυτή ο προβληματισμός, αναφορικά με το ποιες πράξεις

της ανθρώπινης συμπεριφοράς απέναντι στο περιβάλλον είναι ηθικά αποδεκτές ή όχι ωρίμασε, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής ηθικής (Σταυροπούλου και Πολυδωρόπουλος, 2004). Η Οικολογική Ηθική είναι η επιστήμη, η οποία εξετάζει τις ηθικές σχέσεις του ανθρώπου με το περιβάλλον του και επιδιώκει την αποκατάστασή τους (Πρωτοπαπαδάκης, 2005).

Η Ορθόδοξη Εκκλησία, κινούμενη στην ίδια κατεύθυνση με την Οικολογική Ηθική, -αν και από διαφορετικές αφετηριακές καταβολές- δίνει μια διαφορετική ερμηνεία στην οικολογική καταστροφή. Για την Ορθόδοξη Εκκλησία το σύγχρονο οικολογικό πρόβλημα, δεν αφορά κυρίως το περιβάλλον, αλλά στον τρόπο με τον οποίο γνωρίζουμε, προσεγγίζουμε και αγαπούμε το περιβάλλον (Ρεράκης, 1995). Η οικολογική καταστροφή αποτελεί συνέπεια των λανθασμένων επιλογών των ανθρώπων. Η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος οφείλεται στην αλόγιστη χρήση του από τον άνθρωπο, με σκοπό το κέρδος και την ικανοποίηση των ολοένα αυξανόμενων αναγκών του. Η αλλοίωση της σχέσης του ανθρώπου με το Θεό, με τον συνάνθρωπο και με το φυσικό περιβάλλον, οδήγησε τον άνθρωπο στην πεποίθηση ότι το περιβάλλον του ανήκει δικαιωματικά. Η ανθρώπινη συμπεριφορά και νοοτροπία απέναντι στη Δημιουργία έχει αντίκτυπο στις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους (Bartholomew, 2008).

Η σύζευξη της Οικολογικής Ηθικής με τη διδασκαλία και το έμπρακτο ενδιαφέρον της Ορθόδοξης Εκκλησίας για τη προστασία και αειφορία του περιβάλλοντος θεωρούμε ότι μπορεί να συμβάλλει στην αλλαγή της συμπεριφοράς των ανθρώπων απέναντι του. Σε αυτό το πλαίσιο η Παιδεία μπορεί να χρησιμοποιήσει στοιχεία από το περιεχόμενο της Ορθοδοξίας για να ρίξει φως στη σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον (Πορτελάνος, 2007). Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση μπορεί να συνδέσει το παιδί με το οικολογικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον και να διαμορφώσει πολίτες με οικολογική συνείδηση και περιβαλλοντική ευθύνη (Αθανασάκης & Κουσουρή, 1987). Σ' αυτή την προσπάθεια πιστεύουμε ότι η «ανάγνωση» του Περιβαλλοντικού προβλήματος με την οπτική του Μαθήματος των Θρησκευτικών (ΜτΘ), μπορεί να επαναπροσδιορίσει τη φιλοσοφία και τον προσανατολισμό της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Θεωρούμε ότι το ΜτΘ από τη δική του «επικυριαρχία», μπορεί να ευαισθητοποιήσει τους μαθητές στην ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος ως μέρους της δημιουργίας, την οποία οφείλουμε να προστατεύσουμε από την υποβάθμιση, την εξαθλίωση και τη φθορά (Παπαϊωάννου και Στράγκα, 2004).

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, όπως εννοείται σήμερα διεθνώς, είναι αποτέλεσμα της συνειδητοποίησης του οικολογικού προβλήματος και του κοινωνικού αιτήματος για την επίλυσή του. Η ιδέα για μια εκπαίδευση σχετική με το περιβάλλον κυοφορήθηκε κατά την δεκαετία το 1960 στο πλαίσιο του γενικότερου οικολογικού προβληματισμού, προσδοκώντας από μια τέτοιου είδους εκπαίδευση να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα περιβαλλοντικά προβλήματα (Φλογαίτη, 1998). Στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση θα θεσπιστεί με το Ν.1890/1992. Ο νόμος αυτός αναγνωρίζει την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση ως τμήμα των προγραμμάτων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι δραστηριότητες υλοποιούνται εκτός σχολικού χρόνου και η συμμετοχή εκπαιδευτικών και μαθητών είναι εθελοντική. Με τον ίδιο νόμο ιδρύονται τα Κέντρα Περιβαλλοντικής

Εκπαίδευσης και καθορίζονται οι στόχοι τους καθώς και ο τρόπος στελέχωσης και λειτουργίας τους (ΦΕΚ, 101, τεύχ. Α).

Η ύπαρξη της ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα πραγματώνεται με το ΜτΘ. Η Θρησκευτική Αγωγή, ως ένα από τα ανθρωπιστικά και κοινωνικά μαθήματα του σχολείου, αποτελεί μια σύγχρονη σχολική παιδευτική διαδικασία, η οποία προσβλέπει σε ένα καινούργιο άνθρωπο και σε ένα καινούργιο κόσμο (Περάκης, 2009). Με τη Θρησκευτική Αγωγή το παιδί αναπτύσσει θετικές στάσεις απέναντι στο περιβάλλον, τη συνεργασία και την υπευθυνότητα (Πορτελάνος, 2005). Η Χριστιανική Αγωγή δεν προσφέρει μόνο το όραμα και το βίωμα της αρμονικής συνύπαρξης του ανθρώπου με τη φύση. Επιδιώκει, επίσης, να συνειδητοποιήσει ο μαθητής τους γενεσιουργούς παράγοντες, οι οποίοι οδήγησαν στο σύγχρονο οικολογικό αδιέξοδο (Φωτίου, 1999). Η Χριστιανική Αγωγή προάγει την οικολογική ευαισθησία. Για τον πιστό κάθε δημιουργήμα έχει τη δική του θέση και σημασία μέσα στη ζωή. Συνεπώς ο σεβασμός των όντων και των πραγμάτων, η σπουδή του υλικού και η κόσμηση του χώρου, αποτελούν τα οικολογικά γνωρίσματα της Χριστιανικής Αγωγής (Φωτίου, 2001).

Το ΜτΘ μπορεί να προσφέρει στους μαθητές μια «άλλη» προσέγγιση του περιβάλλοντος. Στην προοπτική αυτή σε κάθε διδακτική ενότητα μπορεί να αξιοποιηθεί το οικολογικό δυναμικό της ορθοδοξίας. Ο λόγος περί δημιουργίας, περί αμαρτίας, περί θείας οικονομίας και ενσάρκωσης του Λόγου είναι λόγος που αφορά και τη σχέση του ανθρώπου με τη κτίση (Δεληκωνσταντής, 1999). Μέσω του ΜτΘ διδάσκεται η αγάπη και ο σεβασμός προς τον άνθρωπο, το περιβάλλον, η ειρήνη και η αδελφοσύνη μεταξύ των ανθρώπων (Κατωπόδης, 2006). Αν ο σεβασμός της κτίσης και η ευχαριστιακή χρήση της είναι μία από τις κεντρικότερες αλήθειες της παράδοσης μας, τότε το ΜτΘ μπορεί να καλλιεργήσει την περιβαλλοντική συνείδηση των μαθητών και να οδηγήσει το μαθητή από την κτητική στην ευχαριστιακή σχέση με τη φύση, η οποία και αποτελεί την ελπίδα για την έξοδο από την οικολογική κρίση (Δεληκωνσταντής, 1999). Σε αυτό το πλαίσιο η παιδαγωγική επαναξιολόγηση των βιβλικών διηγήσεων για τη δημιουργία, αλλά και η επισήμανση των αντιλήψεων των ανθρώπων εκείνης της εποχής για τη φύση, μπορούν να συμβάλλουν σήμερα στην ευαισθητοποίηση των μαθητών στην προστασία και αειφορία του φυσικού περιβάλλοντος (Περσελής, 2007).

Το ΜτΘ σε συνεργασία με τα υπόλοιπα μαθήματα μπορεί να υπηρετήσει τους επιδιωκόμενους σκοπούς και στόχους της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Το ΜτΘ μπορεί να συνδεθεί με την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, εμφανίζοντας τη θέση του Θεού στη Δημιουργία της φύσης (Κόπτσης, 2006). Το οικολογικό μήνυμα, το οποίο εμπεριέχεται στην πνευματική εμπειρία της Ορθόδοξης Θεολογίας και αποτυπώνεται στα σχολικά εγχειρίδια του ΜτΘ στο Δημοτικό Σχολείο, μπορεί να διαποτίσει την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση διευρύνοντας τους ορίζοντές της. Η σύζευξη του ΜτΘ με την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση δημιουργεί καινούργια πεδία προβληματισμού, δυνατοτήτων αλλά και κοινών δράσεων. Εξάλλου, θεωρούμε ότι τα μηνύματα οικολογικού προβληματισμού και η ανάγκη για την προστασία του περιβάλλοντος, από μόνα τους, εμπεριέχουν δεοντολογικούς κανόνες, αρχές και πρακτικές, οι οποίες συνιστούν δομές και λειτουργίες Θρησκευτικής Αγωγής (Αθανασάκης, 1996).

Στην κατεύθυνση αυτή η συνάντηση του ΜτΘ, το οποίο διδάσκει ότι είμαστε διαχειριστές και οι οικονόμοι της κτίσης, την οποία μας εμπιστεύτηκε ο Θεός, αλλά και της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, που ευαισθητοποιεί και ενεργοποιεί τους μαθητές σε θέματα περιβάλλοντος, μπορεί να αποτελέσει μια επιτυχημένη

προσπάθεια διαθεματικής προσέγγισης των σχέσεων του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον (Palmer, 1998). Έτσι αν και φαινομενικά τα δυο γνωστικά αντικείμενα καλύπτουν διαφορετικούς τομείς ωστόσο υπάρχουν επικαλυπτόμενες περιοχές, παράλληλη θεώρηση και κοινοί στόχοι. Στο πλαίσιο αυτό συναντιούνται και πορεύονται από κοινού η περιβαλλοντική ηθική με τη χριστιανική ηθική (Μαράς, 2008).

Τις προαναφερόμενες απόψεις μας ενισχύει το γεγονός πως μέσα από τα νέα σχολικά εγχειρίδια του ΜτΘ και το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) προτείνονται διαθεματικές διασυνδέσεις και δραστηριότητες της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης με το ΜτΘ (ΔΕΠΠΣ, 2011). Στα πλαίσια της διαθεματικής διδασκαλίας, ο εκπαιδευτικός μπορεί να συνδέσει το ΜτΘ (Α΄ και Β΄ Δημοτικού) με τη μελέτη του περιβάλλοντος. Διδάσκοντας περιβαλλοντική αγωγή μπορεί να παρουσιάσει τη θέση του Θεού στη δημιουργία και προστασία της φύσης (Κόπτσης, 2005). Εξάλλου η κοσμολογία της Ορθοδοξίας συνδέεται με τις θεματικές του γνωστικού αντικείμενου «Μελέτη του περιβάλλοντος» αφού πρόκειται για αναζήτηση αξιών και τρόπων ή και προτάσεων που να εγγυώνται την προστασία του. (Πορτελάνος, 2005). Στις μεγαλύτερες τάξεις το ΜτΘ μπορεί να συνδεθεί με την περιβαλλοντική αγωγή (δημιουργία και προστασία της φύσης), ωθώντας τους μαθητές να υιοθετήσουν υπεύθυνη συμπεριφορά απέναντι στο περιβάλλον (Κόπτσης, 2002).

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ.

Η παράδοση της Ορθοδοξίας προσφέρει τη θεωρητική βάση για μια προσπάθεια κατανόησης της οικολογικής κρίσης, χωρίς να εκτρέπεται στη θεοποίηση της φύσης (Μαράς, 2005). Στην προοπτική αυτή μπορεί και πρέπει να διδάσκεται ο σεβασμός στη φύση σαν δώρο Θεού, αλλά και η υποχρέωση του ανθρώπου να επαναπροσδιορίσει τη στάση του απέναντι σε αυτή (Κόπτσης, 2005-2006). Η Θρησκευτική αγωγή μπορεί να μην εγκλιβωτίζεται μόνο στην παρουσίαση δογματικών θέσεων κανόνων και εντολών, αλλά να λειτουργεί ως στάση, δράση και πράξη, η οποία στηρίζεται σε βιώματα των παιδιών και στη ενεργητική τους συμμετοχή σε ποικίλες κοινωνικο-πολιτισμικές δραστηριότητες (Αθανασάκης, 2007).

Οι σχετικές ενότητες των βιβλίων του ΜτΘ, οι οποίες αναφέρονται στη δημιουργία του κόσμου, μπορούν να ωθήσουν τους μαθητές και τους διδάσκοντες σ' ένα ευρύτερο προβληματισμό για το περιβάλλον ή να ενταχθούν οργανικά στα εκπονούμενα προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Μαράς, 2008), ενώ κάποιες διαστάσεις της θρησκευτικής αγωγής μπορούν να λειτουργήσουν ως θέμα, υλικό και μέσο έρευνας των Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Αγωγής (Αθανασάκης, 1996). Στην κατεύθυνση αυτή, επισημαίνεται ότι ευκαιρίες για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων Περιβαλλοντικής Αγωγής, διαμέσου του ΜτΘ προσφέρονται κυρίως με την επίσκεψη θρησκευτικών χώρων, ναών, μοναστηριών και μνημείων, τη μελέτη σκευών και αντικειμένων, εικόνων τοιχογραφιών, την παρακολούθηση ταινιών και μαγνητοταινιών, την ακρόαση και παρακολούθηση σχετικών ραδιοφωνικών εκπομπών και τηλεόρασης, καθώς και τη μελέτη χαρτών, βιβλίων κειμένων, εφημερίδων, περιοδικών και άλλων εντύπων (Αθανασάκης, 1996). Στην κατεύθυνση αυτή θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί επίσκεψη σε Μοναστήρι της περιοχής (βιωματικό εργαστήριο) στο οποίο εφαρμόζεται βιολογική καλλιέργεια,

οικολογική διαχείριση των απορριμμάτων, κομποστοποίηση, ώστε οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί αρχικά να ευαισθητοποιηθούν και στη συνέχεια να υλοποιήσουν σχετικά Σχολικά Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

Εξετάζοντας τα σχολικά εγχειρίδια του ΜτΘ, ως προς τα περιβαλλοντικά μηνύματα του, παρατηρούμε ότι υπάρχουν αρκετές αναφορές και προτάσεις για περιβαλλοντικές δραστηριότητες. Στα εγχειρίδια του ΜτΘ του Δημοτικού Σχολείου απαντούν είτε ολόκληρες διδακτικές ενότητες, είτε αναφορές και δραστηριότητες για την σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον. Στο σχολικό εγχειρίδιο της Γ' Δημοτικού συναντούμε τέσσερις διδακτικές ενότητες στις οποίες τίθενται - αναδεικνύονται τα εξής θέματα : *η σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον, η φροντίδα του θεού για τον κόσμο, ο ρόλος του ανθρώπου στη δημιουργία, η καταστροφή του περιβάλλοντος από την ανθρώπινη απληστία.* Τα αναδυόμενα θέματα μπορούν να αξιοποιηθούν ως θεματολογία και υλικό για την υλοποίηση Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Θα μπορούσε για παράδειγμα να υλοποιηθεί Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα με θέμα : «Νοικιάζουμε τη γη, νοιαζόμαστε και φροντίζουμε για αυτή», στο οποίο οι μαθητές θα κατανοούσαν με το απλό-αλλά μεστό νοημάτων- παράδειγμα ότι όπως ένας ενοικιαστής (κατοικίας, καταστήματος, αγροκτήματος) είναι υποχρεωμένος να επιστρέψει π.χ. την κατοικία στην κατάσταση που τη βρήκε, έτσι και οι άνθρωποι θα πρέπει να παραδώσουν τη γη όπως την παρέλαβαν-και σε ακόμα καλύτερη κατάσταση-από τις προηγούμενες γενιές στις επόμενες γενιές.

Στο σχολικό εγχειρίδιο του ΜτΘ της Ε' Δημοτικού υπάρχει η διδακτική ενότητα 5.1. με τίτλο «Αγώνες για να προστατεύσουμε το περιβάλλον». Η ενότητα προσεγγίζει το περιβαλλοντικό πρόβλημα τονίζοντας την υπαιτιότητα του ανθρώπου για την ανησυχητική υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Η διδακτική ενότητα 5.1 παρέχει ιδέες, δραστηριότητες και εκπαιδευτικό υλικό για την υλοποίηση Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Για παράδειγμα θα μπορούσε να προταθεί για υλοποίηση σχολικό πρόγραμμα με θέμα : «Σκέφτομαι χριστιανικά, φέρομαι οικολογικά», στο οποίο οι μαθητές θα αναγνώριζαν τις δράσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας για την προστασία και την αειφορία του περιβάλλοντος, στις οποίες θα καλούσαν όλους τους μαθητές να συμμετέχουν μέσω έκδοσης φυλλαδίου ή άρθρου στη σχολική τους εφημερίδα. Στο πλαίσιο αυτό οι μαθητές θα μπορούσαν να αναλάβουν τη τοποθέτηση κάδων ανακύκλωσης στις γειτονιές, ώστε να ενθαρρύνουν όλους τους πολίτες να συμμετέχουν υπεύθυνα στην ανακύκλωση.

Στο σχολικό εγχειρίδιο της ΣΤ' Δημοτικού, αν και απουσιάζουν οι διδακτικές ενότητες που θα μπορούσαν να συσχετιστούν άμεσα με στόχους και δραστηριότητες περιβαλλοντικής αγωγής, όμως υπάρχουν –και εδώ- περιθώρια αντίστοιχης αξιοποίησής τους, μέσω έμμεσων αναφορών και προτεινόμενων δραστηριοτήτων. Για παράδειγμα στην διδακτική ενότητα 16 με τίτλο «Η Εκκλησία ως κιβωτός φυλάει την αλήθεια» υπάρχει η αναφορά της κιβωτού του Νώε, ως σωτήρια επέμβαση για το ανθρώπινο γένος και το ζωικό βασίλειο από τον κατακλυσμό. Η διήγηση της Κιβωτού του Νώε θα μπορούσε να αξιοποιηθεί ως θέμα Σχολικού Προγράμματος Π.Ε. με τίτλο : «Προστασία της Βιοποικιλότητας», στο οποίο οι μαθητές θα πληροφορούνταν για την σημασία της βιοποικιλότητας για τον άνθρωπο, για τα ζώα και τα φυτά που απειλούνται με εξαφάνιση καθώς για τα ζώα και φυτά που δεν υπάρχουν πλέον. Στο πλαίσιο αυτό οι μαθητές μπορούν να ευαισθητοποιηθούν και να

συμμετέχουν είτε σε δράσεις φορέων για την προστασία π.χ. της αγριόγατας, είτε να δεσμευτούν λεκτικά ότι θα φροντίζουν για τα αδέσποτα ζώα.

Θα μπορούσε επίσης-εκτός από τις διδακτικές ενότητες του ΜτΘ- να αξιοποιηθούν ως υλικό και ιδέες για την υλοποίηση Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στοιχεία από την λατρευτική ζωή της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Για παράδειγμα η χρήση του νερού, του ελαιόλαδου, του κεριού, του σιταριού και του οίνου, θα μπορούσαν να ενταχθούν στην θεματολογία των Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Ενδεικτικά αναφέρουμε το project «Τα φυτά στη Θεία Λατρεία», που υλοποιήθηκε στο Κέντρο Περιβαλλοντικής Αγωγής και Ευαισθησίας της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών (Γεωργόπουλος, 2007). Επιπρόσθετα η βυζαντινή αρχιτεκτονική και ναοδομία θα μπορούσε να σταθεί αφορμή για γόνιμο διάλογο στην κατεύθυνση της κατασκευής κατοικιών χαμηλών ενεργειακών αναγκών με οικολογικά υλικά. Ως παράδειγμα εγγράφουμε το νέο καθολικό της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Ακριτοχωρίου Σιντικής (Νομός Σερρών) το οποίο χτίστηκε με οικολογικά υλικά από την περιοχή, χωρίς να επιβαρυνθεί το περιβάλλον. Στη δόμηση του Ναού χρησιμοποιήθηκε το κουρασάνι δηλαδή μείγμα από άμμο, ασβέστη και θηραϊκή και κάρβουνο. Η μόνωση του ναού είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική. Από τη μια το πάχος της τοιχοποιίας και από την άλλη η τοποθέτηση στις μεσοτοιχίες τριχών από κατσίκες εγγυώνται ένα υγιές και ξηρό περιβάλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασάκης, Α. (2007). Θεματικές και μεθοδολογικές συγκλίσεις εξαρτήσεις ανάμεσα στην οικο-περιβαλλοντική και στη θρησκευτική αγωγή. Στο : *Ορθοδοξία και Παιδεία στο δρόμο της Εκπαίδευσης για την αειφορία. Πρακτικά συνέδριου Σιβιτανίδειος Σχολή Τεχνών και Επαγγελματιών 28-29 Ιανουαρίου 2006* (σελ. 101-105). Αθήνα : Γραφείο-Ίδρυμα Νεότητας Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών.
- Αθανασάκης, Α. (1996). Οικολογική Παιδεία και Θρησκευτική Αγωγή. Στο : *Ορθοδοξία και Φυσικές Επιστήμες* (σελ. 171-175). Αθήνα: Σαββάλας-Ένωση Ελλήνων Φυσικών-Παράρτημα Ανατολικής Κρήτης.
- Αθανασάκης, Α. & Κουσουρής, Θ. (1987) *Οικολογική Παιδεία και Περιβαλλοντική Αγωγή*. Αθήνα : Μπουκομάνης.
- Bartholomew, Ecumenical Patriarch. (2008). *Encountering the mystery : Understating Orthodox Christianity Today*. United States of America : Doubleday.
- Γεωργόπουλος, Αυγ. (2007). Τα φυτά-Η χλωρίδα της χώρας μας στη λατρεία της Εκκλησίας. Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Στο : *Ορθοδοξία και Παιδεία στο δρόμο της Εκπαίδευσης για την αειφορία. Πρακτικά συνέδριου Σιβιτανίδειος Σχολή Τεχνών και Επαγγελματιών 28-29 Ιανουαρίου 2006* (σελ. 145-151). Αθήνα : Γραφείο-Ίδρυμα Νεότητας Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών.
- Γεωργόπουλος, Α. (2006) *Περιβαλλοντική Ηθική*. Αθήνα : Gutenberg.
- Δεληκωνσταντής, Κ. (1999). Από την κτητική στην ευχαριστιακή σχέση με την κτίση. Η οικολογική διάσταση του θρησκευτικού μαθήματος. Στο : Κωνσταντίνος Γρηγοριάδης κ.α. *Παιδαγωγία Ζωής*, (σελ. 39-70) Σταύρος Φωτίου, (επιμ). Αθήνα : Αρμός.
- Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών Θρησκευτικών Δημοτικού, (2011). Ανακτήθηκε από : <http://ebooks.edu.gr/courses/DSA104/document/4d08fa8fn9fy/4d2f064fwu84/4d2f06a87jlo.pdf>.

- Κατωπόδης, Α. (2006). Η αξία του μαθήματος των θρησκευτικών στη σύγχρονη εκπαίδευση *Κοινωνία* 2, 178-185.
- Κόπτσης, Α. (2006) *Η Διαθεματική διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Ελληνικό σχολείο*. Θεσσαλονίκη : Βάννιας.
- Κόπτσης, Α. (2005). Η διαθεματική προσέγγιση του μαθήματος των Θρησκευτικών του Δημοτικού Σχολείου. *Χρονικά* 15, 41-49.
- Κόπτσης, Α. (2002). Τα προγράμματα της ευέλικτης ζώνης και ο ρόλος του μαθήματος των Θρησκευτικών, *Κοινωνία* 4, 371-375.
- Κόπτσης, Α. (2005-2006). Η βιωματική σχολική θρησκευτική αγωγή και οι δυνατότητες εφαρμογής της στο σημερινό ελληνικό σχολείο, *Κίνητρο* 7, 51-66.
- Μαράς, Α. (2008). *Πατερική Θεολογία και Χριστιανικός Πολιτισμός*. Θεσσαλονίκη : Αντώνιος Σταμούλης.
- Μαράς, Α. (2005). Οι απόψεις της ορθοδοξίας για το περιβάλλον ως πηγή έμπνευσης στη θεματολογία των Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Στο : *1ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής*, (σ.σ. 423-430) *Ισθμός Κορίνθου 23-26 Σεπτεμβρίου 2005*. Κόρινθος : χ.χ.
- Palmer, J. (1998) *Environmental education in the 21st century : theory, practice, progress and promise*. London-New York : Routledge Falmer.
- Παπαϊωάννου, Δ. και Στράγκα, Σ. (2004). Δυνατότητες διεπιστημονικής και διαθεματικής προσέγγισης στη διδασκαλία των Θρησκευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. *Επιθεώρηση Παιδαγωγικών Θεμάτων*, 9, 92-102.
- Περσελής, Ε. (2007). Σύγχρονη οικολογική παιδαγωγία με βάση τις βιβλικές διηγήσεις της δημιουργίας. Αντίθεση με την επιστήμη ή διαφορετική προσέγγιση; Στο : *Ορθοδοξία και Παιδεία στο δρόμο της Εκπαίδευσης για την αειφορία : Πρακτικά συνέδριου Σιβιτανίδειος Σχολή Τεχνών και Επαγγελμάτων 28-29 Ιανουαρίου 2006*. Αθήνα : Γραφείο-Ίδρυμα Νεότητας Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών.
- Πορτελάνος, Σ. (2007). Η δημιουργία αειφόρο διδασκαλείο πολιτισμού-Η αειφορία καρπός συνάντησης κτιστού και ακτίστου. Στο : *Ορθοδοξία και Παιδεία στο δρόμο της Εκπαίδευσης για την αειφορία. Πρακτικά συνέδριου Σιβιτανίδειος Σχολή Τεχνών και Επαγγελμάτων 28-29 Ιανουαρίου 2006* (σελ. 193-207). Αθήνα : Γραφείο-Ίδρυμα Νεότητας Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών.
- Πορτελάνος, Σ. (2005) Η θρησκευτική αγωγή και διδακτική για το περιβάλλον. Μια διαθεματική προσέγγιση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση *Νέα Παιδεία* 114, 85-98.
- Πρωτοπαπαδάκης, Ε. (2005) *Οικολογική Ηθική*. Αθήνα-Κομοτηνή : Αντώνης Σάκκουλας.
- Ρεράκης, Η (2009). Το μάθημα των θρησκευτικών σήμερα, *Κοινωνία* 1, 15-32.
- Ρεράκης, Η. (1995). Η σχεσιοδυναμική ανθρώπου και κτίσεως, *Ελλωτία* 4, 317-333.
- Σταυροπούλου, Ο. και Πολυδωρόπουλος. Π. (2004) *Γνώση και διαχείριση του περιβάλλοντος*, Αθήνα : Γκιούρδας.
- Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης, 101, τεύχ., Α'.
- Φλογαϊτή, Ε. (1998) *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.
- Φωτίου, Σ. (1999). Λειτουργικός εξαγιασμός. Το οικολογικό περιεχόμενο της Χριστιανικής Αγωγής. Στο : Κωνσταντίνος Γρηγοριάδης κ.α. (επιμ). *Παιδαγωγία Ζωής*, (σελ. 253-295). Αθήνα : Αρμός.
- Φωτίου, Σ. (2001). Θέματα Χριστιανικής Αγωγής. Στο : Α. Βρέιμ, Ι. Μποζιάμρα και Κ. Ταραζάρ, (επιμ.). *Θέματα Χριστιανικής Αγωγής*, (σελ. 9-17) Αθήνα : Αρμός.